

УДК 930.253:355.4(477.61/.62)«2014/2018»

Л. М. НЕЦЬКА*

**НАДХОДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ШТАБУ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ
ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ ЗА 2014–2018 рр.
ДО ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

Висвітлено питання надходження на зберігання до Галузевого державного архіву Міністерства оборони України документів штабу антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, штабів секторів (оперативно-тактичних угруповань) за період від травня 2014 р. до 30 квітня 2018 р. Здійснено побіжний огляд справ із документами, що надійшли на зберігання.

Ключові слова: штаб АТО на території Донецької та Луганської областей; штаб сектору; Служба безпеки України; Антитерористичний центр; ГШ ЗСУ; доступ до архівних документів.

Тема зберігання архівних документів, що відображають хід проведення антитерористичної операції (далі – АТО) на території Донецької та Луганської областей, напевно, буде цікавою та актуальною, тому що не кожний архів зберігає комплекс документів – свідчень подій, які стали серйозним випробуванням для українського суспільства. Йдеться про події, що тривали з квітня 2014 р. до дати закінчення – 30 квітня 2018 р., на якій зупинимося більш детально в іншій частині нашого викладу.

Галузевий державний архів Міністерства оборони України (далі – ГДА МОУ) – одна з небагатьох архівних установ, де зберігаються документи про хід проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, її учасників, які часто ціною найдорожчого – власного життя виконували професійний та військовий обов'язок – задачі з подолання терористичної загрози та захисту територіальної цілісності України.

20 лютого 2014 р. стало критичною датою відліку часу виникнення відповідальності Російської Федерації за наслідки її збройної агресії проти України¹. Порушуючи норми та принципи міжнародного права, Російська Федерація анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей².

* *Нецька Людмила Миколаївна* – заслужена працівниця культури України, головна архівістка Галузевого державного архіву Міністерства оборони України.

14 квітня 2014 р. виконувач обов'язки Президента України О. Турчинов підписав Указ № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»³, яким вводилося в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України, а, по суті, запускався механізм заходів із залученням Збройних Сил України⁴, що отримав назву – «Антитерористична операція» («АТО») з додаванням – «на території Донецької та Луганської областей». «Один з головних висновків російської агресії проти України: держава і народ тільки тоді мають майбутнє, коли вони спроможні себе боронити. Більше того, це висновок із усієї нашої історії»⁵, – зазначається у передмові до 3-го видання книги «Вклоняємось доземно українському солдату», що побачила світ у 2016 р. і вшановує воїнів-захисників – учасників бойових дій на Донбасі у 2014–2015 рр.

У загальних положеннях Закону України «Про боротьбу з тероризмом» термін «антитерористична операція» пояснюється як комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності⁶. Цим же Законом України визначаються суб'єкти, які здійснюють боротьбу з тероризмом, серед яких головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю виступає Служба безпеки України (далі – СБУ), а на її Антитерористичний центр (далі – АТЦ) покладається організація і проведення антитерористичних операцій та координація діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до конкретних антитерористичних операцій⁷.

Таким чином, АТО на території Донецької та Луганської областей здійснювалася під керівництвом СБУ із залученням інших суб'єктів, у т. ч. Міністерства оборони України (далі – МОУ), органів військового управління, з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України (далі – ЗСУ).

Надходження документів на зберігання до архівної установи може стати надважливою подією тоді, коли установа приймає до себе на зберігання документальні свідчення, створені в особливі та переломні моменти історії держави. Окрім того, утворювачами їх постають безпосередні учасники подій, структури, до яких вони належать, а самі зібрання акумулюють важливу у воєнному відношенні, а також в історичному аспекті інформацію. Отже, на долю ГДА МОУ випала важлива місія – прийняти на зберігання, упорядкувати та скласти описи на документи, які належали штабу АТО – тимчасовому органу військового управління (відповідно до тексту Положення про цей орган), створеному для безпосереднього управління АТО на території Донецької

та Луганської областей⁸, а також документів, які належали штабам секторів – міжвідомчим оперативним органам управління (відповідно до тексту Положення про сектор), призначеним для управління військовими частинами (підрозділами) ЗСУ, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та органами спеціального призначення, які залучалися до проведення АТО та передавалися в оперативне підпорядкування керівнику сектору (оперативно-тактичному угрупованню) (далі – ОТУ)⁹.

Процес формування органів управління тривав із квітня 2014 р. і завершився створенням Штабу АТО на території Донецької та Луганської областей, а також і штабів секторів¹⁰. Зазначені організації започаткували ведення власного діловодства, розробляли (створювали) управлінські документи, документи з особового складу, здійснювали листування в межах компетенції з іншими органами, структурами, отримували документи, які надходили від керівництва вищого рівня.

Від початку проведення АТО на території Донецької та Луганської областей у штабі АТО та штабах секторів (які іменувалися як: штаб сектору «А» та відповідно – «Б», «С», «Д», район «М» (з жовтня 2014 р. – сектор «М»))¹¹ накопичилася велика кількість розроблених ними документів. Станом на 2015 р. питання подальшої долі документів штабів секторів і штабу АТО на місцях стало критичним та вимагало негайного вирішення, оскільки існувала реальна загроза втрати документів під час виконання бойових завдань, в умовах швидкої зміни обстановки та, відповідно, переміщення до інших пунктів постійної дислокації¹². Таким чином, із метою збереження та подальшого формування архівного фонду документів діловодства штабу АТО на території Донецької та Луганської областей, начальник штабу – перший заступник керівника АТО протягом лютого-квітня 2015 р. звернувся з листами до керівника АТЦ при СБУ. Відповідь першого заступника Голови СБУ – керівника АТЦ при СБУ містила пропозицію – передати утворені в штабі АТО та штабах секторів документи до ГДА МОУ, попередньо створивши робочу групу від МОУ та СБУ для супроводу процесу передавання¹³. 18 травня 2015 р. у Генеральному штабі (далі – ГШ) ЗСУ була проведена нарада із залученням зацікавлених структурних підрозділів МОУ, ГШ ЗСУ та ГДА МОУ з питань визначення порядку подальшого зберігання документів, створених (розроблених) і отриманих штабом АТО та штабами секторів «А», «Б», «С», «М»¹⁴.

Безперечно, документи, утворені в особливий період, коли мобілізувалися значні людські та військові ресурси з метою захисту територіальної цілісності України у протистоянні російській агресії, набували особливого значення, ставали важливими свідченнями подій. А також інформація документів стосувалася і захисту соціальних прав значної кількості осіб, які були залучені до участі в АТО. І саме такі чинники,

а також із метою недопущення втрати документів (знищення, захоплення противником), внесення недостовірних даних, стали підставою для прийняття нарадою рішення: передати документи до ГДА МОУ та й ще в такому вигляді, в якому вони перебували (без упорядкування), а також не пізніше одного місяця після їх створення¹⁵. Рішення наради було оформлено протоколом від 19 травня 2015 р., який 20 травня 2015 р. затвердив тимчасово виконуючий обов'язки першого заступника начальника ГШ ЗСУ. За результатами пропозицій, викладених у протоколі, з'явилося розпорядження першого заступника начальника ГШ ЗСУ від 25 травня 2015 р. № 67 «Про визначення порядку подальшого зберігання документів, які були створені (розроблені, отримані штабами секторів: «А», «Б», «С», «М» і штабом АТО». На виконання цього розпорядження адміністративним відділом штабу АТО під керівництвом відповідальної особи було організовано підготовку документів до передавання в ГДА МОУ¹⁶, і вже в червні 2015 р. процес надходження документів із району проведення АТО до архівної установи розпочався.

Військовослужбовці фельд'єгерського поштового зв'язку ЗСУ декілька разів на тиждень доставляли опечатані мішки, які містили справи та окремі документи, а відповідальні працівники ГДА МОУ відкривали ці пакування і здійснювали процес звіряння надходжень із записами супровідних листів, що надходили разом із вантажем. Більшість надходжень становили справи та документи з грифами «для службового користування», а також «таємно» та «цілком таємно», що вимагало від осіб, які перевіряли такі документи, цілковитої зосередженості на предметі перевірки, концентрації уваги та акуратності.

Кількісно великі надходження документів АТО, починаючи з 2015 р., спонукали керівництво ГДА МОУ до здійснення оперативних заходів у плані організації процесу упорядкування документів, адже без зайвих передбачень ставало зрозуміло, що документи стануть предметом зацікавленості як користувачів, так і архівістів, які будуть до них звертатися при виконанні доручень та опрацюванні запитів. Упорядкування здійснювалося силами працівників ГДА МОУ, відповідальними за такий напрям діяльності. У той же час, відділення обліку документів ГДА МОУ надало порядковий номер 516 у Списку фондів новому архівному фонду, який отримав назву: «Штаб антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей». Станом на серпень 2019 р. було обліковано 5 тис. 732 справи з документами, які віднесені та стали частиною Національного архівного фонду (НАФ). Окрім того, у фонді присутні документи з іншими строками зберігання, але тільки час та робота з експертизи їх цінності може визначити їхню подальшу долю. В усякому випадку, незаконного знищення документів бути не може. Таким чином, працівники ГДА МОУ доклали зусиль, щоб важ-

ливі надбання державної архівної установи у майбутньому виконували свою культурну місію об'єктів дослідження сторінок історії України, пов'язаних із проведенням АТО на території Донецької та Луганської областей, а також – місію соціального захисту великої кількості громадян, які гідно виконували військовий та службовий обов'язок і завдання в районах проведення АТО.

Окремо необхідно зауважити про доступ до архівних документів.

ГДА МОУ зберігає значну кількість документів, доступ до яких користувачам без спеціальних дозволів неможливий. Якщо документи мають грифи обмеження доступу «для службового користування» та грифи секретності «таємно», «цілком таємно», інформація таких документів не може бути предметом публічності до часу скасування таких грифів. У той же час, ГДА МОУ не переглядає грифи, за винятком власних документів, які утворилися в результаті діяльності безпосередньо самої архівної установи, однак може ініціювати роботу фондоутворювачів (військових частин, установ, організацій), які є авторами документів, щодо вирішення ними питань перегляду грифів. Документи, які зберігаються в архівному фонді «Штаб АТО на території Донецької та Луганської областей», у більшості – саме з грифами, а нетаємних, за великим рахунком, мало.

Довідковий апарат архівного фонду станом на серпень 2019 р. складається з 11-ти описів, серед яких до 4-х включені справи з документами, які віднесені до НАФ, решта справ з документами увійшли до описів із питань особового складу та до описів тривалого терміну зберігання (понад 10 років). Обмежень на ознайомлення з описами справ фонду № 516 немає. Однак, і робота з удосконалення описів у майбутньому силами ГДА МОУ буде продовжена.

Якщо розглядати структуру фонду відносно справ, які зберігаються в ньому, то умовно виокремлюються такі групи справ: штабу АТО на території Донецької та Луганської областей; тилу штабу АТО на території Донецької та Луганської областей; штабу сектору «А», з 14 грудня 2015 р. – штабу сектору «Луганськ», з 17 грудня 2015 р. – штабу оперативного-тактичного угруповання (ОТУ) військ (сил) «Луганськ», з 30 січня 2018 р. – штабу ОТУ «Луганськ»¹⁷; штабу сектору «Б», з 15 грудня 2015 р. – штабу ОТУ «Донецьк»¹⁸; штабу сектору «С»; штабу сектору «Д»; штабу району «М», з 6 жовтня 2014 р. – штабу сектору «М», з 25 квітня 2016 р. – штабу ОТУ «Маріуполь»¹⁹. Загалом, документи архівного фонду представлені періодом від 5 травня 2014 р. до 30 квітня 2018 р.

30 квітня 2018 р. Президент України П. Порошенко підписав Указ №116/2018 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях»²⁰. За інформацією

Адміністрації Президента України, розміщеною на сайті Міністерства оборони України 30 квітня 2019 р., відбулася нарада із військовим керівництвом, на якій П. Порошенко оголосив: «АТО закінчено»²¹ та одночасно підписав наказ Верховного Головнокомандувача ЗСУ «Про початок операції Об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей», озвучивши таке: «Згідно з Наказом з 14.00 30 квітня 2018 року розпочати операцію Об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях, відповідно до плану операції Об'єднаних сил»²². Таким чином, 30 квітня 2018 р. є кінцевою датою існування тимчасового органу військового управління – Штабу антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей – фондоутворювача архівного фонду № 516. У той же час документи періоду, починаючи з 30 квітня 2018 р., утворені в результаті проведення операції Об'єднаних сил та органу, який здійснює керівництво нею, започаткували новий архівний фонд, який нещодавно також відкрито в ГДА МОУ, однак це вже інша історія.

Окремо необхідно акцентувати увагу на архівних документах штабу АТО на території Донецької та Луганської областей, які, на жаль, не надійдуть на зберігання до ГДА МОУ, а саме: накази першого заступника керівника АТЦ при СБУ (керівника АТО на території Донецької та Луганської областей) по стройовій частині, з № 60 до № 76 за період із 17 липня до 31 липня 2014 р. із грифом «для службового користування». Причини та обставини ненадходження їх до ГДА МОУ з'ясовано Головним управлінням Військової служби правопорядку ЗСУ за дорученням від 18.02.2019 р. № 402/НВГШ тимчасового виконувача обов'язки першого заступника начальника ГШ ЗСУ під час проведення службової перевірки. За її результатами було запропоновано визнати документи такими, що втрачені²³.

Варто зазначити, що силами ГДА МОУ на підставі інформації документів, які надійшли на зберігання, складені історичні довідки, оскільки ні Штаб АТО, ні штаби секторів (ОТУ) історичні довідки на зберігання не передавали. Історичні довідки у подальшому будуть доповнюватися, оскільки не всі документи станом на серпень 2019 р. упорядковані в силу об'єктивних причин. Хронологія історичної довідки Штабу АТО – це з 5 травня 2014 р. до 30 квітня 2018 р. включно, а секторів (ОТУ) – відповідно різняться часом їх створення та часом розформування або закінчення АТО.

У фонді наявні: накази першого заступника керівника АТЦ при СБУ (керівника АТО на території Донецької та Луганської областей) (стосуються питань основної (організаційної) діяльності, заходів тощо,

а до номеру наказу додається індекс «ог»); накази першого заступника керівника АТЦ при СБУ (керівника АТО) по стройовій частині (стосуються питань зарахування (прибуття) військовослужбовців до складу сил та засобів, які беруть участь в АТО та відповідно вибуття зі складу сил та засобів); накази першого заступника керівника АТЦ при СБУ про залучення до проведення антитерористичної операції сил та засобів ЗСУ; накази керівників секторів: «А», «Б», «Д», «М», «С» по стройовій частині; накази командирів ОТУ «Луганськ», ОТУ «Донецьк», ОТУ «Маріуполь» (по стройовій частині); накази першого заступника керівника АТЦ (керівника АТО на території Донецької та Луганської областей) та керівників (секторів, ОТУ) з адміністративно-господарської діяльності; бойові розпорядження першого заступника керівника АТЦ при СБУ (керівника АТО на території Донецької та Луганської областей); розпорядження начальника штабу – першого заступника керівника АТО на території Донецької та Луганської областей; розпорядження штабу АТО з питань: тилового, технічного, медичного, морально-психологічного забезпечення та інших питань; бойові розпорядження командування вищого рівня керівникам секторів; розпорядження секторів; розпорядження ОТУ; бойові донесення секторів, підсумкові бойові донесення з різних питань, у т. ч. із питань морально-психологічного забезпечення, тилового забезпечення тощо; журнали: ведення бойових дій, ведення оперативної обстановки; копії доручень Міністра оборони України, його заступників, начальника ГШ ЗСУ, органів державної влади.

Окрім зазначеного, представлені справи, які містять різні довідки, доповіді, огляди з виконання доручень; телеграми щодо виконання завдань за призначенням; плани з питань: застосування сил та засобів у ході ведення АТО, забезпечення безпеки застосування сил та засобів, звітно-інформаційні документи, а також представлено: робочі карти керівника АТО та керівників секторів, карти обстановки тощо; окремі документи деяких військових частин, підрозділи яких залучалися до виконання завдань під час проведення АТО, інші документи, що характеризують хід її проведення та дотичні до операції питання.

Наведений короткий перелік стосується посилок лише на заголовки справ та не розкриває змісту конкретного документа, оскільки, як зазначалося вище, більшість із них мають грифи від «для службового користування» до грифів секретності: «таємно», «цілком таємно».

Не зайвим буде наголосити й на тому, що деяка кількість одиниць зберігання з архівного фонду «Штаб АТО на території Донецької та Луганської областей» була вилучена органами прокуратури на підставі ухвал судів.

Підсумовуючи висвітлення обставин надходження та здійснивши побіжний огляд складу документів архівного фонду «Штаб антитеро-

ристичної операції на території Донецької та Луганської областей», ГДА МОУ сподівається на те, що виклад теми не буде зайвим для фахівців із питань архівної справи та матиме практичне значення для запитувачів інформації. А звернення до архівних документів та глибокі дослідження теми викликів, пов'язаних із загрозою втрати державою власних територій, які постали у XXI ст., та стали випробуванням на міцність Українського війська, мужність та сила духу захисників України, які відчули відповідальність, чесно виконували обов'язок у ході проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, а також безліч інших тем, які зацікавлять спеціалістів військової галузі та науки – все це ще попереду. І в цьому сенсі документи ГДА МОУ стануть важливими джерелами потрібної інформації.

¹ Василенко В. Міжнародні та національно-правові аспекти протидії російської агресії // *Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури*. 2016. № 1–2. С. 14. URL: <http://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/26.pdf> (дата звернення: 14.08.2019).

² Кулик Р., Майоров М. 2014: початок російсько-української війни // *Український інститут національної пам'яті*. С. 3. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/broshura-2014-pochatok-rosiysko-ukrayinskoji-viyny> (дата звернення: 14.08.2019).

³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14.04.2014 р. № 405/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (дата звернення 27.09.2019).

⁴ Василенко В. Міжнародні та національно-правові аспекти... С. 16.

⁵ Вклоняємось доземно українському солдату / тв. група: Р. Драпак, Н. Ткачук, В. Стечишин. Київ. Народна армія, 2016. С. 4.

⁶ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 №638-IV. Редакція від 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /638/15> (дата звернення: 27.09.2019).

⁷ Там само (дата звернення: 27.09.2019).

⁸ ГДА МОУ (Галузевий державний архів Міністерства оборони України). Ф. 516. Оп. 1П-14. Спр. 39. Арк. 25.

⁹ Там само. Оп. 1П-15. Спр. 88. Арк. 42.

¹⁰ Там само, Оп. 1П-14. Спр. 1а. Арк. 4, 21, 28, 33, 38, 40.

¹¹ Там само. Арк. 40.

¹² Там само. Арк. 2.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само. Арк. 21.

¹⁸ Там само. Арк. 28.

¹⁹ Там само. Арк. 40.

²⁰ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях»: Указ Президента України від 30.04.2018 р. №116/2018. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/116/2018> (дата звернення: 01.10.2019).

²¹ 30 квітня 2018 р. розпочалася операція Об'єднаних сил із відсічі та стримування збройної агресії Росії на Донбасі. – Президент підписав Указ. Новини. 30 квітня 2018 р. Міністерство оборони України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/04/30/30-kvitnya> (дата звернення: 01.10.2019)

²² Там само.

²³ ГДА МОУ. Ф. 516.Оп. 1П-14. С. 1а. Арк. 3.

There is covered issue of the Branch State Archives of the Ministry of Defense of Ukraine receipt of documents of the headquarters of the anti-terrorist operation in the Donetsk and Luhansk regions, staffs of the sectors (operational-tactical groups) for the period from May 2014 till April 30, 2018. The review of the document portfolios, arrived for archivation, was made.

Key words: the headquarters of the anti-terrorist operation on the territory of Donetsk and Luhansk regions; Staff of the sector; the Anti-terrorist Center; General Staff of the Armed Forces of Ukraine; archives data access.